

Peter Høeg

Akik talán rátermettek

Első rész

Mi az idő?

Öt emeletet mentünk föl, a fény felé, tizenhárom sorra oszolva, tekintetünket arra az istenre szegezve, aki megnyitja a reggel kapuit. Aztán szünet – majd jött Biehl.

Miért van a szünet?

Amikor az egyik jó tanuló lány egyenesen megkérdezte tőle, miért tart szünetet, Biehl először teljesen megdermedt. Aztán azt felelte, ő, aki egyébként sose beszélt magáról egyes szám első személyben, szóval, lassan és nagy nyomatékkal azt felelte, mintha meglepte volna a kérdés, s tán még a saját válasza is: – Amikor beszélek, mindenekelőtt a szünetekre kell figyelnetek. Többet mondanak, mint a szavaim.

De, hogy a saját szavait idézzük, „sokatmondó szünet” volt olykor az az idő is, ami aközött telt el, hogy a terem teljesen elcsöndesedett, és ő bejött, s felment a pulpitusra.

Ekkor elénekeltünk egy reggeli éneket, ezt szünet követte, Biehl a Miatyánkhoz imádkozott, szünet, rövid zsolttár, szünet, hazafias dal, szünet, aztán vége volt, majd elhagyta a termet, ugyanúgy, ahogy jött, fűgén, szinte futva.

Milyen érzésünk volt ezalatt a szünet alatt a teremben?

Semmi különös, mondtam, kora reggel volt, mindenki fáradt, bárcsak véget érne, fájni kezdett a fejem, késő volt, már be is csöngettek, utaltam az időre.

Még nem, mondta Katarina, van még egy szünet, amire fel akarja hívni a figyelmemet, mégpedig a fájdalom előtti. Amikor egy kísérlet közben jelentkezett fájdalom, mint most ez a fejfájás, az ember nem hagyhatta abba, és nem mehetett el. Hanem a helyes figyelem fénye felé kellett mennie.

Így beszélt Katarina. A figyelem fénye felé.

Aztán a félelem felé fordultunk.

Biehl „Grundtvig nyomában” címmel írta meg memoárját. Abban szerepelt minden tanár neve, aki dolgozott az iskolában, fel volt jegyezve minden alkalom, amikor nagyobb és jobb helyiségbe költöztünk, beleírt egy sor nagy teljesítményt és ezek jutalmát.

De egy szó sem volt benne a diákokhoz fűződő viszonyáról, következőképp a félelemről sem. Egy árva szó sem, még a sorközökben és a sorok közti szünetekben sem.

Először nem értettük. Mert ez volt a fontos. Nem a tisztelet és a csodálat. Hanem a félelem.

Aztán világossá vált, hogy ez a hallgatás a még nagyobb terv része. És akkor megértettem.

Tökéletesen mozdulatlanul álltunk a reggeli éneknél, ez volt az első, amit igyekeztem megérettetni Katarinával.

Mindennap, meghatározott időben bezártak bennünket a zeneterembe, kétszázhatvan embert, huszonhat tanárt meg Biehl, ránk zárták az ajtókat, és tudtuk, hogy mostantól negyed órán át halálos mozdulatlanságban kell állnunk.

Egyetemes szabály volt, ezért a helyiségben nőttön-nőtt a feszültség. Mintha maga a szabály egyetemessége meg az, hogy százszázalékos engedelmisséget követelt, váltotta volna ki, hogy áthágják. Mintha a teremben uralkodó feszültség is része lett volna a tervnek.

Évek alatt bebizonyosodott, hogy lehetetlen a szabályt tökéletesen betartani. És az a kevés alkalom is, amikor áthágták, inkább csak arra szolgált, hogy szentesítse és erősítse a szabályt.

Ama kevés alkalommal az történt, hogy a tanulók közt enyhe zaj támadt, köhécselés, zörgés, amely egyre csak terjedt, és egy darabig nem lehetett megállítani. Válságos helyzet volt egy olyan pozíciójú ember számára, mint Biehl, az egyik legnehezebb. Sok kis lurkó passzív ellenállása.

Az ilyen alkalmakkor Biehl szuverén módon cselekedett. Nem próbált meg úgy tenni, mintha mi sem történt volna. Lehajtotta a fejét és átvette a nyugtalanságot. Aztán csak állt, állt, lehajtott fejjel, miközben a teremben egyre nőtt a feszültség, és a félelem végül elfojtotta a nyugtalanságot.

Soha, egyetlen pillanatra sem nézett közvetlenül senkire, és végigénekelte velünk a reggeli éneket. Viszont tudtuk, hogy tudja, ki kezdte. Hogy lokalizálta a forrást, és tudja, hogyan kell elfojtani.

Egy másik tanárnak kellett volna jönnie, aki csak nem jött. Az osztály ajtaja nyitva volt, s a szünet olyan hosszúra nyúlt, olyan sokáig vártunk, hogy bizonyosságot szereztünk arról, amit addig is tudtunk. Aztán jött Biehl, nagyon gyorsan-fürgén.

– Üljetek le! – mondta. – Jes állva marad.

Szüksége volt egy kis időre, hogy belejőjön a beszédbe. Nem sokra, bár amikor beteg lettem, soknak tűnt, bizonyára csak pár percre. De ennyi is elég volt ahhoz, hogy áttekintse a történeteket, hogy Jes megzavarta társait a reggeli ének eléneklése közben, megzavarta az iskola órarendjét, amely amúgy is szigorú, valamint visszaélt a bizalommal – és hirtelen jött az ütés.

Nagyon gyorsan, egyszersmind olyan erővel, hogy Jes kivágódott a két padsor közé.

Az ütés becsapódása után rövid szünet következett, s noha ez volt a félelem kulcsa, olyanynyira rövid volt, hogy észre sem lehetett venni, mondtam, és ne is beszéljünk róla többet.

– Ellenkezőleg – mondta Katarina. – Éppen hogy erről beszéljünk.

Megpróbáltam tehát: amikor az ütés lecsapott, először rövid nyugalmi helyzet állt be, amikor a sok hatására minden mozdulatlanná dermedt. Aztán egyszerre két dolog következett. A megkönnyebbülés, hogy minden a helyére került, és valami más, mélyebb, nagyobb horderejű dolog, ami akkor áll elő, ha egy felnőtt keményen megüt egy gyereket, s aminek már semmi köze az ütés okozta fájdalomhoz.

A táblánál Biehl rendbe szedte a ruháját. Mint aki a vécéről jött. Vagy mint egy prosti. És most véget ért valami, ami nehéz volt, de szükséges.

Katarina nem értette, úgyhogy folytattuk.

– Milyen gyakran történik? – kérdezte.

A betegség előtt nem volt okom tünődni rajta, milyen gyakran. Most azonban, amikor állandóan figyelni kellett az időre, kiderült, hogy nagyon is ritkán, egy osztályban hetente kevesebb, mint egyszer. Nagyon pontosan adagolva.

– Hogy érted?

Korai volt még elkezdni bevezetni Katarinát a belső igazságokba, mégis belevágtam. Van egy törvény, amit Karin Ærø fedezett fel, s ami az ókorból származik. Ha az ember egy felületet akar bearanyozni, nem helyes a száz százalékát bevonni arannyal, ellenkezőleg, a legjobb hatást akkor érzük el, ha kicsivel több mint hatvan százalékot vonunk be. Az arany metszés szabályának egyik változata.

Ilyesféle volt az idő és a büntetés közti kapcsolat. A megállapított szabályszegéseknek alig több mint felét követte büntetés.

Íme, az erő alkalmazásának arany metszésszabálya.

Engem hányszor ütött meg?

Erre nemleges választ adtam, mert az alatt az idő alatt, amit az iskolában töltöttem – ez két év és két hónap volt –, mind ez ideig egyetlenegyszer sem ütött meg Biehl, és elzárásra sem ítélt, és amíg meg nem betegedtem, megrovást sem kaptam késésért.

– Nem – mondta Katarina –, amikor félünk, akkor talán egyfajta szabadság az is, hogy nem büntetnek bennünket.

Nem rossz szándékból mondta, de elkerülte a figyelmét, hogy ez sokkal inkább vonatkozik órá. Mindenesetre kiderült belőle, hogy természetes ellenszenvvel viseltetik irántam. Mivel nekem nem volt veszténivalóm, közbevettem, hogy az előző helyeken, ahol voltam, Biehl intézete előtt, kivált a Himmelbjergus és a Skorpeskolen iskolákban, sokkal többet adtam és kaptam, mint a többiek. Ebben a suliban Katarina talán nem is találta volna meg a fejbe verésnek azt a magasiskoláját, mint másutt. Még ha egyenesen Biehlhez fordul, akkor sem.

Katarina megkérdezte, hogy Biehl mit mondana erre.

Egy éve volt az iskolában egy ügy. Az egyik tanulónak, Jes Jessennek, a szobatársamnak, akit később kizártak, állítólag megromlott a hallása, miután Biehl megbüntette.

Sosem bizonyította be senki, hogy a két dolog között bármiféle összefüggés volna, de ez alkalommal Biehlre olyan nyomás nehezedett, hogy magyarázkodni kényszerült. Azt mondta, hogy az iskola a lehető legnagyobb mértékben betartja a testi fenytetés tilalmát, amely az összes dán általános és középiskolára érvényes, de a tapasztalata szerint eddig még senki sem károsodott egy nyaklevestől.

Ez a mély értelmű magyarázat mindenkit megnyugtató. Végül is volt tapasztalata: negyven éve verte a gyerekeket.

Ugyanakkor nem is hazudott. Nem maga az ütés volt a lényeg. Hanem az, ami közvetlenül előtte és utána történt. És ami rendes körülmények között nem látszott, legalábbis szabad szemmel nem. Mert nagyon rövid ideig tartott. Utána viszont nagyon sokáig.

E rövid, de mély hatás ábrázolására Katarina a „megalázás” szót javasolta, amit elfogadtam. Csak megértette végül.

Második rész

Az idő?

Hamarosan beszélek róla, de most még nem. Túl korai lenne.

Biehl szószéke fából volt, görög oszlopdíszekkel. Azt vették bele, hogy „Én és az én házam népe az Urat szolgáljuk”, lentebb pedig: „Szárnyaid árnyékában.”

Tehát – védelem és sötétség. Akár egy tyúkanyó, aki a szárnyai alá gyűjti a kiscsibéit. Hogy megvédje a ragadozó madaraktól.

A felirat fölött volt az iskola címere. A figyelő hollók.

Olyan volt, mintha a hollók lenéznének a feliratra. Mintha ők volnának a ragadozók, akik meredten bámulják a kiscsibéket.

Először is: sem a szöveget, sem a képet nem értettük. Aztán megmagyarázták nekünk, és ezután egy ideig azt hittük, értjük.

Aztán felvetődött bennünk, hogy az iskola talán egyszerre az oltalmazó tyúkanyó és az Isten, meg még a ragadozó madarak is, vagyis a hollók, vagyis Isten hírnökei, akik a kiscsibékre vadásznak.

Végül aztán nem értettünk semmit.

A pulpitus mögött, tehát Biehl fölött és a háta mögött, amikor beszélt, egy nagy festmény függött, amely a reggel kapuit kitérő Dellings istent ábrázolta. Egy fiatalember kinyit egy nagy kaput, és a szószék fölött bejön a terembe egy fehér ló, Skinfakse, a fényparipa, de látszik egy fekete ló is, Rimfakse – az éjszaka –, aki kifelé tart a képből.

Ez némi magyarázatot adott Biehl viselkedésére. Ez a kép a reggeli énekről, a tudásról és az ismeretekről szól.

Delling, a férfialak nyúlánk volt, akár egy gyermek, és egészében véve Augustra hasonlított. Ezt csak úgy megemlítem, hiszen a kép nem ábrázolhatta őt, mert a múlt században festették. Csak eszembe jutott a hasonlóság, miután elválasztottak bennünket.

Tehát: kinyitjuk az ajtót, és a tudás eláraszt bennünket, akár a napfény. Ez volt hát a magyarázat. A tudás tehát olyasmis, ami eleve létezik. Az embernek mindössze az a dolga, hogy megnyíljon előtte.

Biehl magániskolájában a tudás legmagasabb formája a természettudomány volt, akár csak az árvaházban, sőt tulajdonképp már a Himmelbjerghus iskolában is, a legmagasabb fokú intelligenciának a matematikai tehetség számított.

Maga Biehl a biológia doktora volt, Fredhøj matematikát és fizikát tanított.

De ez nem jelenti, hogy a többi tárgy értéktelen lett volna. Biehl még történelmet és mitológiát is oktatott.

De a természettudományi ismeretek voltak a legmagasabb rendűek.

Mégpedig amiatt, hogy ezeket nem terhelte az emberi bizonytalanság.

De a többi tárgyat, még az írásos és szóbeli kifejezőkészséget is, amelynek megvoltak a pontos szabályai, még ezeket is terhelte némi bizonytalanság. Még Diderichsen nyelvtani mezőelmélete sem volt száz százalékosig megbízható.

A periódusos rendszerben viszont nem voltak kivételek. A legegyszerűbb anyagoktól fokozatosan haladunk benne fölfelé, a nemes, bonyolult és ritka anyagok felé. Mint egy lépcsőn: minden fokhoz az atomsúly szigorúan meghatározott növekedése tartozik – és egy új anyag.

Nem mondták ki nyíltan, de az ember nem szabadulhatott a gondolatától, hogy ez az evolúciós elméletre emlékeztet. A haladás az egyszerű, primitív organizmusoktól az összetettekké és magasan fejlettek felé.

Nem mondták ki nyíltan, de ilyenek mutatták egész oldalas tankönyvűnk. Az áttekintő képek az evolúcióról a periódusos rendszert juttatták az eszünkbe. Legalul volt az oxigén, a hidrogén meg az amóbiák, legfelül pedig az arany és az ember, közöttük pedig a láncszemek – akár egy lépcső fokai.

E hosszú-hosszú lépcső mentén áramlott az idő. A periódusos rendszer utolsó anyagai csak a laboratóriumban léteztek, s az ember hozta létre őket. Mintha az evolúciónak ilyen rengeteg időre lett volna szüksége, hogy létrejöjjenek.

A fizikában és a matematikában az ember olyan dolgokkal foglalkozott, amik nagyon távol voltak tőle. Mert vagy nagyon nagyok vagy nagyon kicsik voltak. Mint az atomsúly vagy a nagy csillagászati felfedezések. Időről időre azonban a tudomány igen közel tudott kerülni hozzánk. Mint a rejtett darwinizmus, az erőszak alkalmazásának arany metszészabálya, valamint a kezdet meghatározó jelentőségének törvénye esetében.

A nagy természettudományos felfedezésekről Fredhøj elmondta, hogy olyan hatalmas matematikai és fizikai tehetségek nevéhez fűződnek, akik még nem töltötték be a harmincadik életévüket. Volt valami, amire gyakran visszatért, kedvenc példája Einstein volt, aki huszonöt évesen, 1905-ben – az ő *annus mirabilis*-ében – tette közzé relativitáselméletét, ha az ember el akar érni valami eredményt az életben, mondta Fredhøj, azt harmincéves kora előtt kell elérnie.

Amikor ezt magyarázta, nem tudtunk nem gondolni Fredhøj fiára. Axelre. Hogy ha valamit el akar érni, igyekeznie kell. Mert már elmúlt tizenhárom éves, de még nem jutott el odáig, hogy rendesen elkezdjen beszélni.

Az idő és a számok.

Katarina ezekről írt nekem.

Írt a kísérletekről. Mintha ő maga nem végzett volna kísérleteket. Hanem őrajta végeztek volna.

Szappanos Gábor fordítása

De måske egnede 1993. s. 7–12, 99–102. / *Akik talán rátermettek* regény 1993. Munksgaard/Rosinante

Peter Høeg (1957) a Frederiksberg Gimnáziumban végzett 1976-ban, a Koppenhágai Egyetemen 1984-ben irodalomtudományi doktorátust szerzett, de dolgozott már táncosként és sportedzőként is. Jelenleg főállású író.

1988-ban debütált az *Elképzelés a huszadik századról* (*Forestilling om det tyvende århundrede*) című regénnyel, amellyel nagy figyelmet keltett. Az ezután megjelent elbeszélései és regényei: *Éjszakai történetek* (*Fortællinger om natten*), 1990; *Smilla kisasszony hóra vágyik* (*Frøken Smillas fornemmelse for sne*), 1992, amelyet Bille August filmesített meg 1997-ben, s amely magyarul szintén 1997-ben jelent meg a Magyar Könyvklubnál, Kertész Judit fordításában; *Akik talán rátermettek* (*De måske egnede*), 1993; *Az asszony és a majom* (*Kvinden og aben*), 1996, nemzetközileg is megszilárdították hírnevét mint a modern európai kultúra jelentős képviselőjét. Műveit számos nyelvre lefordították, és több mint harminc országban megvásárolhatók.

Számos díj tulajdonosa; 1993-ban és 1996-ban is az év szerzőjének nyilvánították.